

УДК 323.1(477)

Багмет М.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили
Ляпіна Л.А., Миколаївський державний університет

Багмет Михайло Олександрович. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка у 1976 році, доктор історичних наук, професор, академік УАІН, декан факультету політичних наук МДГУ ім. Петра Могили, директор Центру політичних досліджень. Відмінник освіти України. Має більше 320 наукових та науково-популярних публікацій, в тому числі 20 навчальних посібників, монографій та інших книг. Коло наукових інтересів – державотворчі та етнонаціональні проблеми України

Ляпіна Людмила Анатоліївна. Закінчила філософський факультет Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Старший викладач кафедри політології та економічної теорії Миколаївського державного університету. Досліджує проблеми виховання культури міжетнічного спілкування в південному регіоні України.

Значення всеукраїнських культурно-просвітницьких об'єднань у зміцненні міжетнічної взаємодії

У статті висвітлюється діяльність громадських організацій по утвердженню гуманістичних норм і принципів культури міжетнічного спілкування серед громадян поліетнічної Української держави.

The article deals with the activity of non-governmental organizations concerning strengthening the humane norms and principles of interethnic communication among citizens of polyethnic Ukraine.

Побудова в Україні правової демократичної держави неможлива без участі інститутів громадянського суспільства, оскільки тільки свідомі, вільні громадяни можуть створювати найбільш раціональні форми людського співжиття.

Одними з провідних таких інституцій, які виконують роль соціальних посередників між існуючими групами виразників різноманітних інтересів та урядовими структурами, між громадянським суспільством і державою, є громадські

організації. Останні характеризуються Законом України “Про об'єднання громадян” як “добровільні громадські формування, створені на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод” [1].

Нині в Україні зареєстровано 1376 всеукраїнських та 12,7 тис. місцевих організацій [2]. В сучасній політологічно-енциклопедичній літературі вони поділяються на профспілки; організації інвалідів; ветеранські, жіночі, молодіжні,

дитячі об'єднання; наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні товариства, різноманітні земляцтва, фонди, асоціації тощо [3].

Серед об'єднань, які чільне місце відводять формуванню й розвитку культури міжетнічного спілкування, утвердженню толерантних відносин між етноспільнотами та консолідації українського поліетнічного суспільства, на першому плані перебувають культурно-просвітницькі організації України.

Процес організаційного оформлення даних об'єднань розпочався в кінці 80-х рр. в умовах перебудови та гласності. Вони функціонували спочатку на базі українських товариств дружби і культурних зв'язків із закордоном, використовуючи відповідні приміщення та кошти. Але на протигагу таким офіційним товариствам, що перебували під контролем компартійних структур, почали засновуватися альтернативні об'єднання, на чолі яких стали представники творчої інтелігенції, учасники правозахисного руху, деякі дисиденти, окремі господарники. Ареною етнополітичних рухів та національно-культурних товариств стали міста, насамперед Київ, Львів, Донецьк, Одеса, Дніпропетровськ, Ужгород, Сімферополь [4]. Одним з перших національні громадські організації, а саме – польське, єврейське, караїмське, виникли у Львові при сприянні демократичних сил, у місті, яке розглядалось як осередок українського націоналізму.

Головною метою створюваних об'єднань став розвиток гармонійних міжетнічних відносин, а також згуртування представників національних меншин навколо спільних етнічних інтересів, національна ідентифікація на основі таких чинників, як спільність мови, історичної пам'яті та традицій.

Кількість національно-культурних організацій особливо швидко зростала на початку 90-х рр., коли склалась їх система. Якщо восени 1990 р. в Україні нараховувалося 84 таких об'єднання, то наприкінці 1994 р. їх кількість збільшилась до 237 [5]. Нині, за свідченням Державного комітету України у справах національностей та міграції, діють понад 785 громадських організацій національних меншин, 32 з яких є загальнодержавними, а інші – регіональними [6].

З метою підвищення ролі громадських організацій національних меншин в Україні у процесі прийняття органами державної влади рішень

щодо розвитку етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності усіх етнічних спільностей, а також поглиблення демократичних засад українського суспільства та забезпечення міжнаціональної злагоди у травні 1999 р. при Президенті України була створена Рада представників кримськотатарського народу, до якої увійшов увесь склад Меджлісу, а роком пізніше, у квітні 2000 р., – Рада представників громадських організацій національних меншин України як консультативно-дорадчий орган. Головою Ради призначений І. Левітас [7; 8].

Рада представників громадських організацій національних меншин складається з 33 членів і визначає такі основні завдання:

- підготовка пропозицій щодо формування державної етнополітики, захисту прав національних меншин та їхньої участі в державотворенні;
- аналіз законопроектів, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів, програм, які приймаються центральними органами виконавчої влади і стосуються національних меншин, а також підготовка пропозицій їхнього вдосконалення;
- підготовка пропозицій щодо етнокультурного розвитку в плані імплементації міжнародних договорів, які прийняла Верховна Рада;
- підготовка пропозицій щодо проведення конференцій, форумів, симпозиумів на державному рівні;
- сприяння контактам між національними меншинами України та їх етнічними батьківщинами [9].

Така робота консультативно-дорадчого органу, на думку дисертанта, сприятиме, по-перше, реальному забезпеченню реалізації прав національних меншин, а, по-друге, формуванню культури спілкування між усіма етнічними складовими українського суспільства.

З метою об'єднання зусиль та координації дій окремих національно-культурних громадських організацій щодо спільної реалізації, задоволення й захисту законних соціальних та національно-культурних інтересів, прав і свобод громадян, а також забезпечення міжетнічного діалогу й миру у листопаді 1999 р. була створена Асоціація національно-культурних об'єднань України, до складу якої увійшла 21 організація. Їй передувала Асоціація національно-культурних товариств Харківської області [10]. Сьогодні до складу створеної Асоціації входять 35 організацій, в тому числі й всеукраїнські [11].

Діяльність даної Асоціації є, за визначенням

її Президента О. Фельдмана, “наочним підтвердженням давньої мудрості: у єдності наша сила” [12]. Спираючись на вартісні цінності та пріоритети культури міжетнічного спілкування, об’єднання проводить велику суспільно-політичну та культурно-просвітницьку роботу. Прикладами такої діяльності можна назвати розробку пропозицій до проектів законів “Про національні меншини в Україні”, “Про Концепцію державної етнополітичної політики України”, “Про реабілітацію та забезпечення прав осіб із числа національних меншин, що зазнали репресій та були депортовані з території України” та інших державних документів [13].

Асоціація підтримує постійний зв’язок із посольствами держав, які є історичною батьківщиною окремих етнічних спільнот України. За її сприяння щорічно проводяться фестивалі та дні національних культур, створюються художні колективи національних об’єднань, відтворений єврейський театр, працюють 7 загальноосвітніх і недільних шкіл при азербайджанському, вірменському, єврейському, німецькому, польському, корейському і татарському товариствах, заснована газета національних меншин України – “Моя Родина”. 30-31 березня 2000 р. даним об’єднанням був проведений науково-практичний семінар, присвячений аналізу особливостей міжетнічних відносин і реалізації прав національних меншин в умовах великих міст, 28 березня 2001 р. разом з Інститутом політичних і етнополітичних досліджень та Радою представників громадських організацій національних меншин при Президентові України організована Всеукраїнська науково-практична конференція “Національно-культурне відродження і державотворчий процес в Україні: надбання та перспективи” [14; 15].

За останні часи Асоціація докладає значних зусиль для розвитку міжетнічної взаємодії громадських організацій національних меншин з Всеукраїнською організацією “Просвіта” [16].

Важливу роль в утвердженні культури міжетнічного спілкування відіграють також російські, єврейські, німецькі, польські, грецькі товариства та структури інших чисельних меншин.

Найчисельнішою національною меншиною в Україні є росіяни (за даними перепису 2001 р., їх кількість дорівнює 8,334 млн. чол.) [17]. Позбавлені за радянських часів особливих турбот про ведення національно-культурного життя, яке фактично збігалось з життям державним, пред-

ставники російського етносу України на рубежі 80-90-х рр. поступово усвідомлюють необхідність творити власні форми участі в національно-культурному та громадсько-політичному житті нашої країни. За період незалежності України виникло декілька десятків організацій росіян. Серед них можна виділити такі: Товариство російської культури ім. О. Пушкіна – перша організація російської діаспори в Україні (і, за твердженням її керівництва, найсильніша в СНД) виникла у Львові у 1988 р.; Українське товариство російської культури “Русь”, яке було зареєстровано Міністром України у 1992 р., хоч фактично діяло з 1990 р. і на сьогодні має кілька десятків обласних, міських та регіональних центрів [18]; міжобласне культурно-просвітницьке товариство “Русское собрание”, створене у 1992 р. творчою інтелігенцією м. Києва [19]; Пушкінське товариство, засноване у грудні 1990 р. на республіканській установчій конференції [20], та інші.

Складовими їх діяльності є лояльне ставлення до країни проживання та наполеглива робота, спрямована на формування позитивного іміджу росіян України; забезпечення й пропаганда російської мови та культури; і головне – формування культури міжетнічного спілкування, налагодження дружніх стосунків між народами – представниками різних етносів. Показовим у цьому плані є проведення науково-практичних конференцій і “круглих столів”, зокрема, “Російська культура в контексті соціально-історичних реалій України”, “Київська школа російської поезії”, “Діалог української і російської культур як фактор міжнародної злагоди в Україні” (1998) [90], Міжнародного наукового симпозіуму “Українсько-російські стосунки в контексті європейського співробітництва” (жовтень, 1998 р.) та ін. [21].

Духом наповнення новим змістом культури міжетнічного спілкування проникнута діяльність громадських об’єднань єврейської етнічності. Цікаво, що сучасні єврейські національні меншини в Україні досить різноманітні: євреї (йегудим), євреї бухарські (ісрол, яхуді), євреї гірські, євреї грузинські та ін. [22]. Вони створили понад 120 національно-культурних товариств, серед яких 3 мають статус всеукраїнських: “Єврейська Рада України” (голова І. Левітас), “Асоціація єврейських організацій і общин України” (ВААД, голова Й. Зісельс), Всеукраїнський єврейський конгрес (ВЕК, прези-

дент В. Рабинович). У лютому-квітні 1999 р. сформувалась нова організація – Єврейська конфедерація (ЕКУ, співголови Ю. Звягільський, С. Максимов, С. Червоненко), в структуру якої ввійшли ВААД, Єврейська Рада та Об'єднання єврейських релігійних організацій України [23]. У квітні цього ж року під керівництвом В. Рабиновича була створена Об'єднана єврейська громада України, що засвідчило багатовекторність сучасного єврейського руху і неможливість створення єдиного координаційного центру єврейського життя.

Зусиллями єврейських товариств в Україні створена найширша серед національних меншин мережа періодичних видань. Серед них “Еврейские вести”, єврейська незалежна газета “Народ мой”, народна газета “Возрождение”, всеукраїнська молодіжна газета “Мабат”, газета Асоціації єврейських організацій і громад в Україні “Хадашот Новости”, газета Асоціації єврейських організацій малих міст України “Надежда” та багато інших [24], в яких головна увага звертається як на пропаганду духовної спадщини єврейської етностільноти, так і на утвердження принципів взаєморозуміння, віротерпимості, толерантності та гуманізму у спільному українському домі.

Одну з найчисельніших меншин України становлять білоруси, котрі мешкають переважно у населених пунктах із змішаним складом людності. Значна їх частина інтегрувалася в російсько-українськомовні групи, а звідси національно-культурне відродження білорусів відбувається повільно, оскільки багато з них втратили свою ідентичність, а сама обстановка в Україні не породжує перед ними проблеми самозахисту. Дає про себе знати і ситуація в самій Білорусі. Білоруські товариства діють у Запоріжжі (імені Максима Богдановича, створене в 1989 р.), в Автономній Республіці Крим (1991 р.), у Львові (1993 р.). Координуючим центром виступає Товариство “Україна – Білорусь” – всеукраїнська громадська організація [25].

Важливе місце проблемі культури міжетнічного спілкування відводиться в діяльності німецьких національно-культурних товариств. За переписом населення 2001 р. в Україні проживає 33,3 тис. німців [26]. Найбільше їх мешкає у Дніпропетровській, Одеській, Закарпатській областях, компактними групами німці також розселені на Донеччині, Приазов'ї, Миколаївщині, Одещині. Ними створено 33 національно-

культурні організації, діяльність яких з 1992 р. координує Товариство німців України “Відергебурт” [27]. Дані об'єднання піклуються про задоволення етнічних інтересів німців, а саме – відродження їх національних і культурних традицій та економічних структур. Спираючись на норми та принципи культури міжетнічного спілкування, національно-культурні об'єднання, і зокрема Товариство німців “Відергебурт”, намагаються вирішувати такі нагальні проблеми повернутих в Україну німців:

- досягнення повної реабілітації;
- відродження рідної мови, традицій, культури, релігії;
- відтворення демографічних та економічних структур;
- відновлення прав та отримання подвійного громадянства [28].

Основний акцент громадські організації німецьких етностільнот роблять на реалізацію програми повернення німців в Україну, облаштування їх життя, адже, як відомо, саме невирішені соціальні проблеми стають причиною міжетнічних конфліктів і непорозуміння. Звертається увага також на запобігання виїзду на історичну батьківщину. Ці питання досить гостро обговорювались на з'їзді німців України, який пройшов наприкінці 1996 р. На ньому було розроблено положення про вищий Координуючий орган німців, який має відстоювати інтереси всієї національної меншини.

Культура міжетнічного спілкування стала основою відносин між українським і польським народами, які мають давню традицію. Чисельні групи поляків проживають в Україні, а українців у Польщі. Відновлення державної незалежності України заклало міцний фундамент для українсько-польського порозуміння, створення більш сприятливих умов для задоволення національно-культурних потреб польської меншини. Етнічна мобілізація поляків в Україні набула організованих форм наприкінці 80-х рр., коли в рамках українського відділення Товариства радянсько-польської дружби та Українського товариства дружби і культурних зв'язків із закордоном було створено польську культурно-освітню секцію, яка невдовзі трансформувалася в Культурно-просвітне товариство поляків України. Його очолив С. Шалацький. Підрозділи товариства створювались у багатьох обласних та районних центрах з більш-менш компактним проживанням поляків. У 1990 та 1991 рр. відбулися два

конгреси поляків України, що започаткували Спілку поляків України, очолювану С. Костецьким [29].

Збагаченню змісту культури міжетнічного спілкування сприяє і діяльність грецьких національно-культурних товариств, які створюються греками (з 2001 р. їх налічується 91,5 тис. чол.) [30] з метою реалізації своїх громадських і етнонаціональних інтересів, а також для об'єднання своїх дій і проведення активної роботи по утвердженню в українському домі толерантних взаємовідносин між представниками всіх національностей.

Більшість представників грецької етноспільноти входить у федерацію грецьких товариств України, центр якої знаходиться у Маріуполі. Крім того, діє спілка греків України з центром у Донецьку. Два Центри існують у Києві, зокрема, Київське міське товариство греків та об'єднання "Еллада".

Спрямовуючи свою діяльність на поглиблення основ культури міжетнічного спілкування серед греків України, вони організують щорічні національні свята, у тому числі Дні незалежності Греції, проводять масові акції "Ні – фашизму!" тощо [31]. В даному плані великий резонанс викликала конференція, проведена у Києві у 1994 р. на тему "Грецька культура і мистецтво в Україні: проблеми збереження і розвитку", а також наукова конференція "Греки в історії і культурі України", яка відбулася за участю провідних вчених і працівників посольства Греції [32].

Зміцнення основ культури міжетнічного спілкування характерне і для діяльності інших загальноукраїнських організацій, менших за чисельністю етносів, зокрема чехів, словаків, молдован, вірмен, гагаузів, грузин, литовців та інших.

Підсумовуючи вищевикладене, доцільно зазначити, що діяльність всеукраїнських громадських об'єднань етноспільнот по формуванню наріжних основ культури міжетнічного спілкування сприяє загальному поживленню громадського і культурного життя всього українського народу. Адже духовні здобуття кожного етносу збагачують культуру України, закладають міцний фундамент для міжетнічної злагоди, співпраці і порозуміння.

В той же час на ефективне і послідовне здійснення на загальнодержавному рівні формування культури міжетнічного спілкування впливає

ціла низка негативних чинників, серед яких найбільш виразними є такі:

- зниження культурно-потенційного рівня етноспільнот за рахунок еміграції національної інтелігенції за кордон;
- наростання кризових явищ у матеріальній і духовній сферах, коли невизначеність та екологічна нестабільність призводять до розбазарювання колективно створених цінностей, знецінення праці та її продукту. До речі, в держбюджеті 1991-2003 рр. не передбачено жодної копійки на підтримку національних товариств;
- звуження сфери застосування мов багатьох національностей. Особливо можна виділити вирішення проблеми зі статусом російської мови в Україні, відсутність системи освіти болгар та інших чисельних етноспільнот, а також низька участь представників різних національностей у культурному та громадському житті України.

До речі, на такі негативні тенденції постійно вказують самі представники етноспільнот і, насамперед, керівники національно-культурних об'єднань. Вони звертають увагу на те, що ігнорування щодо їх розв'язання призводить, наприклад, до усталення міграційних настроїв, які побутують серед євреїв, німців та інших національних меншин.

Саме про це свідчать і соціологічні дані ряду аналітичних центрів, насамперед Інституту соціології НАН України, в тому числі і Миколаївського центру політичних досліджень, який діє при Миколаївському державному гуманітарному університеті імені Петра Могили.

Література

1. Закон України "Про об'єднання громадян" // Голос України. – 1992. – 18 липня.
2. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році". – К., 2001. – С. 15.
3. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна. – К.: Генеза, 1997. – С. 77.
4. Культурно-національні товариства // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Генеза, 1996. – С. 557.
5. Національно-культурні товариства України // Інформаційний бюлетень Міністерства у справах національностей, міграції та культур. – 1995. – № 1. – С. 36, 39.
6. Москаль Геннадій. Міжетнічне – значить всеукраїнське // Голос України. – 2003. – 17 січня.
7. Указ Президента України від 18 травня 1999 р. № 518/99 "Про Раду представників кримськотатарського народу" // Урядовий кур'єр. – 19 травня.
8. Указ Президента України від 19 квітня 2000 р. "Про Раду представників громадських організацій національних меншин України" // Урядовий кур'єр. – 2000. – 21 квітня.
9. Євтух В. Урядові та громадські організації в системі етнополітичного менеджменту України // Наукові записки. – Сер. "Політологія і етнологія". – К.: ІПіЕНД, 2001. – Вип. 15. – С. 142.
10. Фельдман О. Посидання зусилля заради міжнаціонального миру, міжетнічного порозуміння. – К., 2001. – С. 3.

11. Фельдман О. Ми працюємо перш за все по тих напрямках, де є наявними спільні інтереси національних меншин // Голос України. – 2001. – 27 березня.
12. Фельдман О. Поєднання зусилля заради міжнародного миру, міжетнічного порозуміння. – К., 2001. – С. 3.
13. Там само. – С. 9.
14. Там само. – С. 3.
15. Фельдман О. Вступне слово учасникам конференції // Наукові записки. – Сер. “Політологія і етнологія”. – К.: ІПІЕНД, 2001. – Вип. 15. – С. 4-5.
16. Фельдман А. Роль національно-культурних обществ в розвитку етнокультурного взаємодіяння і міжрегіонального діалогу в Україні // Аналітичний звіт міжнародної конференції “Міжнародний діалог в Європі. 2001 рік і на перспективу”. – К., 2001. – С. 40.
17. Так скільки же всь-таки нас? // Вечерний Николаев. – 2003. – 11 января.
18. Єрмолова В. Українське республіканське товариство російської культури “Русь” // Вісник Міністерства України у справах національностей та міграції. – 1996. – № 4. – С. 13.
19. Потапова А.В. “Русское собрание”: искренность таланта для всех // Бюлетень Державного комітету України у справах національностей та міграції. – 1999. – № 2. – С. 44-46.
20. Кобцев Ю.Д., Кобцева Н.В., Кокоркина О.И. К юбилею Пушкинского общества в Украине // Бюлетень Державного комітету України у справах національностей та міграції. – 1999. – № 2. – С. 47-48.
21. Митряева. За межэтническое согласие // И завтра жить. – Львов, 2000. – С. 13-21.
22. Лозко Г.С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К.: АртЕк, 2001. – С. 240.
23. Національні меншини України у ХХ столітті (національно-правовий аспект) / М.І. Панчук, В.А. Зонайлович та ін.; Головн. редактор І.Ф. Курас. – К.: ІПІЕНД НАН України, 2000. – С. 311.
24. Лозко Г.С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К.: АртЕк, 2001. – С. 312.
25. Ворона В., Рудницька Т., Бокач В. Білоруси в Україні // Віче. – 1995. – № 8. – С. 104-112.
26. Українці – хто ми? // Вечерний Николаев. – 2003. – 11 февраля.
27. Лозко Г.С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К.: АртЕк, 2001. – С. 271.
28. Поточний архів відділу у справах національностей та міграції Миколаївської обласної держадміністрації. П. 8.1, арк. 15. – С. 15.
29. Національні меншини України у ХХ столітті (національно-правовий аспект) / М.І. Панчук, В.А. Зонайлович та ін.; Головн. редактор І.Ф. Курас. – К.: ІПІЕНД НАН України, 2000. – С. 311.
30. Українці – хто ми? // Вечерний Николаев. – 2003. – 11 февраля.
31. Ішуніна Н. Етнокультурне відродження греків України: Київське грецьке товариство “Еллада” // Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. праць. Вип. 4. – К., 2000. – С. 80-83.
32. Пряхин Ю.Р. Реалізуя концепцію національного культурного відродження // Відродження. – 1994. – № 3-4. – С. 6-7.

Надійшла до редколегії 08.12.2002 р.